

VOLYŇSTÍ ČEŠI V 1. ČESKOSLOVENSKÉM ARMÁDNÍM SBORU V SSSR

JAROSLAV V A C U L Í K

VACULÍK, J.: The Volhynia Czechs in the 1st Czechoslovak Army Corps in the USSR. *Vojenská história*, 9, 1, 2005, pp 74 – 86, Bratislava.

In this study the author considers the military deployment of members of the Czech minority in Volhynia in the Ukraine in the 1st Czechoslovak Army Corps in the USSR in the years 1944 – 1945. He considers their mobilisation following the arrival of the Red Army in Volhynia in the spring of 1944, the attempt made by the communists to influence them politically and ideologically, their participation in the battles of the Carpathian-Dukla Operation, and their part in the liberation of Slovakia and Moravia. It also notes the role played by the young people and women who volunteered for the army. *The Military History of Czechoslovakia. The Second World War. The Volhynia Czechs in the Czechoslovak Army Corps in the USSR.*

Military history. World War Two. Czechoslovak Army Corps in the USSR.

Když byl na základě dohody mezi československou vládou v Londýně a Sovětským svazem z 18. července 1941 zformován koncem léta 1942 v Buzuluku v Orenburské oblasti Ruské federace Československý samostatný polní prapor, byla v něm i řada volyňských Čechů. Někteří z nich přišli z Rudé armády (RA), ve které bojovali již od roku 1941, jiní ze státních statků Severokazachstanské oblasti Kazašské republiky, kam byli vysídleni v letech 1940 – 1941. Jako první přišel z Kazachstánu v únoru 1942 četař Jaroslav Perný. Celkem bylo v Buzuluku ze 763 osob 75 Čechů z Volyně. V březnu 1943 bojovali u Sokolova na východní Ukrajině 52 volyňští Češi, z toho 22 padli. V těchto bojích se mnozí volyňští Češi vyznamenali, stejně jako u Kyjeva.

V době, kdy začala na Volyň přicházet RA, přicestoval k československým vojenským jednotkám náčelník Vojenské kanceláře prezidenta republiky, gen. Antonín Hasal-Nižborský, aby odevzdal příslušníkům brigády československá vojenská vyznamenání. Při této příležitosti mu čet. Šuttová předala *Pamětní spis volyňských Čechů* adresovaný prezidentu republiky Dr. E. Benešovi, ve kterém byly objasněny zásluhy krajanů o vznik České družiny za první světové války i jejich současné bojové úsilí ve vojenských jednotkách na území SSSR, Anglie i Blízkého východu. Jen v sovětské armádě sloužilo v té době několik odvodních ročníků českých branců z let 1939 – 1941 z Volyně a záložních vojáků, tj. asi tisíc mužů, kteří však byli většinou zařazeni v pracovních vojenských útvech v týlu fronty. V Pamětním spisu, který byl sepsán již 6. července 1943, bylo zdůrazněno, že velkým přáním krajanů je, aby po znovunabytí státní a národní samostatnosti se volyňským Čechům dostalo možnosti vrátit se do staré vlasti.¹

Obsazení Volyně sovětskou armádou počátkem roku 1944 vytvořilo předpoklady pro vstup příslušníků tamní české menšiny do československých jednotek v Sovětském svazu. Šlo nejen o zacelení ztrát, které utrpěla 1. československá samostatná brigáda při bojích na Ukrajině, ale také o vytvoření předpokladů pro vznik 1. československého armádního sboru. Již v únoru 1944 adresoval velitel brigády Ludvík Svoboda sovětskému velení žádost o přemístění československé jednotky na Volyň a souhlas s náborem tamních Čechů, což bylo v souladu

¹BERAN, V.: Co předcházelo našemu návratu do ČSR. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (dále SČVP), 1993, č. 4, s. 1-2.

s jejich tužbami. Jeho žádosti bylo vyhověno a sovětské velení poskytlo brigádě potřebnou výzbroj pro předpokládané brance.

Po příchodu RA na Volyň byla zahájena mobilizace všech sovětských občanů podléhajících vojenské službě. Ve východní části Volyně, kde probíhala ještě před podáním žádosti, byli Češi zařazováni přímo do RA. V západní části Volyně, kde se uskutečnila až po únoru 1944, sovětské okresní vojenské správy odesílaly tamní občany české národnosti k československým vojenským jednotkám. Československé velení zřídilo vojenské velitelství v Rovně, které mělo zajistit a shromáždit všechny mobilizované osoby české národnosti z Rovenské a Lucké oblasti, podrobit je lékařské prohlídce a schopné vojenské služby odeslat k vojenským jednotkám.² V mnoha českých vesnicích krajané nečekali na všeobecnou mobilizaci a sami se hlásili u československé vojenské správy v Rovně. Kromě osob, na které se vztahovala vojenská povinnost, se hlásili i mladíci pod 18 let, starší muži nad 50 let a řada žen.

Velitel 1. československé samostatné brigády v SSSR Ludvík Svoboda vyslal na Volyň tříčlennou skupinu osvětových důstojníků, aby vysvětlovali tamnímu českému obyvatelstvu úkoly československých vojenských jednotek. Také londýnské ministerstvo národní obrany nařídilo československé vojenské misi v Moskvě vyslat své zmocněnce na Volyň. Česká menšina byla částečně informována o existenci československých jednotek v SSSR prostřednictvím české ilegální organizace *Blaník* a jejího tiskového orgánu *Hlasatel*. Někde byli do vysvětlovací kampaně zapojeni i místní pravoslavní duchovní.³

Volyňští Češi přicházeli do armádního sboru s vlasteneckým nadšením, bez nich si nelze představit, že by na území SSSR mohl vzniknout tak velký československý vojenský útvar. V dopisu redakci *Našeho vojska* v SSSR napsal J. V. Rejzek: „Konečně je zde dlouho očekávaná chvíle, kdy jsme se stali československými vojáky. ... Snažme se proto ..., abychom se hrdě a přímo mohli postavit každému z československých vojáků od Sokolova, Kyjeva a Bílé Cerkve. Dokažme, že i v nás proudí ona husitská krev, že je i v nás duch ‚božích bojovníků‘. ... Chopme se proto zbraně, po které jsme dávno toužili, a buďme vždy mezi prvními proti německým otrokářům. ... Naše dobré dílo nám také přinese vděčnou odměnu: svobodnou, samostatnou Československou republiku!“⁴ O nadšení volyňských Čechů, s nímž vstupovali do československého vojska, psal i orgán moskevské emigrace *Československé listy*.⁵

Průběh všeobecné mobilizace podrobně líčí kroniky jednotlivých českých obcí na Volyni, případně jednotliví pamětníci. Dle kroniky evangelické obce Michalovka, „poslední únorový den jsou k odvodové komisi voláni i michalovští muži. Dostali rozkaz odebrat se na, rajvojenkomat' (okresní vojenskou správu – pozn. J. V.) ... Ve středu 1. března 1944 se všichni obyvatelé shromáždili na cestě před kostelem ... Hloubku dojetí a smutku nelze popsat. Velký zástup mužů se pomalu pohnul, šli s ranci na zádech, každý si nesl zásobu potravin na deset dní, tak jak měli nařízeno, někteří shrbeni, jiní zamyšleni.“⁶ Po registraci branců v Rovně byli odesláni k náhradnímu československému pluku v Jefremově, přibližně 300 km jižně od Moskvy, kde byli podrobeni běžnému odvodnímu řízení. Ti, kteří odvedení nebyli, se vrátili zpět domů a zároveň přivezli první dopisy a informace rodinám odvedených. Fyzicky nejzdatnější doplnili 2. československou paradesantní brigádu. V Jefremově bylo odvedeno 447 volyňských Čechů, z toho ve 2. paradesantní brigádě zůstalo a bojovalo u Dukly a ve SNP asi 300 krajanů. Z toho padlo u Dukly 43 a v SNP 48 příslušníků parabrigády. Byl proveden také nábor žen pro výcvik zdravotních sester pro československé jednotky.⁷ Probíhal rovněž vojenský výcvik branců ročníků 1926 a 1927. Místo pušek branci cvičili

²Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA-VHA), f. SSSR – IV, k. 68.

³ŠNOBL, J.: Osudy volyňských Čechů. In: Lidová armáda, 16, 1966, č. 10, s. 62.

⁴Naše vojsko v SSSR, 5. 4. 1944.

⁵Československé listy, 2, 1944, č. 10, s. 10.

⁶REJCHRT, O.: Mnichovské ozvěny. Lovosice 1997, s. 58-59.

⁷Tamtéž, s. 60.

s dřevěnými latěmi podobného tvaru, uniformu nahrazovaly civilní šaty a vojenskou menáž zásoby z domova.⁸

Podle kroniky Českých Dorohostají okresní vojenkomat Mlynov se sídlem v Českých Novinách vyhlásil mobilizaci všech mužů ročníků 1894 – 1926, tj. od 18 do 50 let. Muži z Českých Dorohostají společně odešli 17. března 1944, a to se sovětskou a československou státní vlajkou v čele průvodu, s trikolórami na čepicích a na hrudích, doprovázeni hudbou. Po prezentaci na vojenkomatu odvedenci odešli za doprovodu sovětských důstojníků a vojáků do Rovna, kde byli zaregistrováni u sovětskému náhradního pluku a rozděleni podle národností: Ukrajinci byli odvedeni k RA, Poláci do polského náhradního pluku v Sumách u Charkova a Češi byli předáni odvodní komisi československé armády v Rovně.⁹

Také okresní vojenkomat v Kozině vyhlásil všeobecnou mobilizaci všech mužů od 18 do 50 let. Podle kroniky Volkova si branci připravovali obuv a oblečení, šily se ruksaky, pletly svetry a rukavice. Na cestu si připravili trvanlivé potraviny – salám, uzené maso, slaninu a také samohonku: „Přípravy měly hladký průběh, proběhly sice ve stísněné náladě, ale klidně, bez zbytečné nervozity. Všichni si byli vědomi nezbytnosti a povinnosti pomoci zúčtovat s fašismem.“¹⁰ Po převzetí povolávacích rozkazů dne 6. dubna 1944 se odebrali na vojenkomat v Kozině, kde proběhla registrace branců. Vojenkomat hned provedl rozřídění branců dle národností. Češi z Volkova tak získali jistotu, že budou přiděleni k československé armádě, zatímco krajané z dříve osvobozených českých osad ji nabyli až v Rovně při rozřídění u sovětského náhradního pluku. V následujících dnech předstupovali před československou odvodní komisi v Rovně. Skutečně neschopných bylo málo, nikdo nesimuloval. Odvodní komise nepřijala jen několik padesátníků. Do armády nastoupila téměř čtvrtina obyvatel Volkova.

Z Kupičova v nejzápadnější části Volyně vyslali zdejší Češi po příchodu RA 12. dubna 1944 delegaci k expozituře československé vojenské správy v Lucku se žádostí o dobrovolný vstup do československé armády v SSSR. Přitom zdůraznili, že již v roce 1939, v době pobytu skupiny československých letců, se mnozí hlásili v boji za starou vlast. Jejich přání tehdy nebylo možné vyhovět, ale nyní – 18. dubna 1944 – odešlo do československé armády 237 dobrovolníků, včetně 11 mladých žen a 6 mladíků, kterým ještě nebylo 16 let.¹¹ Podle slov gen. L. Svobody „mobilizace, kterou jsme na české Volyni provedli, byla tou nejkrásnější a nejradostnější, jakou jsem v životě viděl. Byl to spontánní, dobrovolný a hromadný vstup volyňských krajanů do československé armády. Ze 45 000 Čechů na Volyni vstoupilo do československé jednotky na 12 000 vojáků“.¹²

Volyňští Češi poskytli československé armádě také rozsáhlou materiální pomoc s tím, že po válce za ni obdrží patřičnou náhradu. Šlo o 800 koní, 300 kusů hovězího dobytka, 100 vepřů, 250 vozů, 20 kočárů, 950 tun mouky a přes 20 tun obilí. Mimo to odevzdali 30 psacích strojů, hudební nástroje pro dva orchestry o 40 hudebních a více než 500 českých knih.¹³

Náčelník štábu sboru škpt. pěchoty Bohumír Lenc-Lomský sděloval veliteli komandatury sboru v Rovně kpt. ing. Svatopluku Radovi, 30. května 1944, že zástupce náčelníka štábu I. ukrajinského frontu generálmajor Dubinin, vydal rozkaz veliteli kyjevského okruhu, aby nařídil všem podřízeným vojenským správcům provést urychlenou mobilizaci osob české národnosti na Volyni, schopných jak pro plnění, tak i pomocné služby. Současně byl vydán

⁸HLOUŠEK, A.: Minulost zavátá časem. Louny, s. a., s. 53-55. Též MASOPUST, M.: Jak jsme vstupovali. Zpravodaj SČVP, 4, 1994, č. 4, s. 4.

⁹ŠIRC, V.: Minulost zavátá časem. Louny, s. a., s. 53-55. Též MASOPUST, M.: Jak jsme vstupovali. Zpravodaj SČVP, 4, 1994, č. 4, s. 4.

¹⁰Stopy zaváté časem. Praha 1980, s. 105.

¹¹Kupičov. Praha 1997, s. 97, 99 a 193.

¹²Věrná stráž, 1947. Cit. dle Návrát, Most 1999, s. 76.

¹³Archiv Ministerstva vnitra ČR Praha, f. 302-594-3.

rozkaz pro dobrovolný nábor žen. Lomský nařídil Radovi zřídit expozitury československé vojenské správy v Lucku a Dubně. Tyto expozitury byly podřízeny československému vojenskému velitelství v Rovně. Osoby, které nebyly prozatím schopny vojenské služby, měly být odeslány na kratší zdravotní dovolenou a opět povolány do vojenské činné služby. Dobrovolníci z řad starodružiníků měli být všichni odvedeni.¹⁴ Podle odvodních protokolů se k odvodu dostavilo 11 451 volyňských mužů a žen. Z toho za schopné vojenské služby (kategorie A a B) bylo označeno 10 615 osob, 266 žen nastoupilo přímo k útvarům, celkem tedy bylo zařazeno do sboru 10 881 volyňských Čechů.¹⁵

Dobrovolný vstup nejméně 266 volyňských žen do československých jednotek umožnil dekret prezidenta republiky z 15. března 1944 o zrovnoprávnění žen v armádě.¹⁶ Již v první polovině dubna 1944 vstoupilo do československé armády devět a ve druhé polovině dalších devatenáct žen od 18 do 30 let. První z nich byla manželka jednoho z organizátorů české ilegální protifašistické organizace Blaník Ludmila Lízálková. Od května 1944 byly ženy v rámci 1. brigády zařazovány ke štábní rotě, protiletadlovému oddílu, pomocné rotě a spojovacímu praporu, později i k dělostřelectvu. Třicet volyňských žen bylo odesláno do kurzu zdravotních sester do Kyjeva. Ke 3. brigádě bylo přiděleno asi 120 žen. Volyňské dobrovolnice musely prodělat základní výcvik jako muži, doplněný odbornými kurzy. Motivy jejich vstupu do československých jednotek byly různé. Kromě vlastenectví to byly také osobní důvody.¹⁷ Některé ženy dosáhly důstojnických hodností a byly vyznamenány československými i sovětskými řády a medailemi.¹⁸

Mezi dobrovolníky byli i mnozí muži od 50 do 55 let, kteří bojovali již za první světové války a byli nositeli ruských vojenských vyznamenání, zejména medaile Za chrabrost (Medaile sv. Jiří) a Vojenského vyznamenání (Kříž sv. Jiří).

Nejmladším ročníkem, který podle sovětských branných zákonů podléhal v této době vojenské povinnosti, byl ročník 1926, tj. osmnáctiletí. Dobrovolně mohli do armády vstoupit chlapci ročníku 1927, tj. sedmnáctiletí. Ale do československých jednotek vstupovali i chlapci mladší, kteří se prostě prohlásili za starší, než byli ve skutečnosti. Tito mladiství neměli v armádě žádné úlevy, jednalo se s nimi jako s dospělými. Nesloužili jen u „lehčích“ služeb, např. spojařů a jako řidiči u autorot, ale i u tankových samopalníků, výsadkářů, pěchoty a průzkumu.¹⁹ Jejich příchod byl také ovlivněn skutečností, že sovětské bezpečnostní orgány se snažily mladé volyňské Čechy začlenit do domobrany proti ukrajinským nacionalistům. To by mohlo vést k nacionálnímu konfliktu s nedozírnými následky pro českou menšinu.

Převážná část volyňských Čechů se stala příslušníky 3. československé samostatné brigády, která byla ustavena v červnu 1944 a rozmístěna v Bukovině v lesních prostorech kolem Sadagury. Fyzicky nejzdatnější doplnili řady 2. československé paradesantní brigády, která byla již od ledna 1944 formována v Jefremově v Tulské oblasti Ruské federace, především z řad bývalých příslušníků slovenské 1. divize, kteří přešli v říjnu 1943 u Melitopolu na stranu RA a požádali o zařazení do československého vojska. Z části dobrovolníků z Volyně doplnil

¹⁴VÚA-VHA, f. SSSR – IV.; HOFMAN, J. – KLICPERA, J. – MALÍNSKÁ, I.: Zápis o zjišťování počtu Čechů z Volyně v 1. československém armádním sboru v SSSR. Rkp.

¹⁵TICHÁ, V.: Po boku mužů. Praha 1966; Svobodné slovo, 7. 3. 1948; HOFMAN, J. – ŠIRC, V. – VACULÍK, J.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 1999, s. 27-33.

¹⁶TICHÁ, V.: Tamtéž, s. 111.

¹⁷Věrná Stráž, 2, 1947, č. 19-20, s. 3-4.

¹⁸ŠIRC, V.: Česká volyňská mládež v boji proti fašismu. Nestr. rkp.

¹⁹Vojenské dějiny Československa IV. Praha 1989, s. 363 a 373. Cenná byla také materiální pomoc volyňských Čechů československým jednotkám v SSSR. Jen mezi českým civilním obyvatelstvem bylo sebráno 750 tisíc rublů, např. obec Sofijevka věnovala 74 tisíce, Huleč 67 tisíc a Novokrajev 55 tisíc. V 1. československé samostatné brigádě a náhradním pluku bylo sebráno 600 tisíc rublů a tento obnos byl zaslán sovětskému vrchnímu velení. U 3. brigády bylo vybráno 177 tisíc rublů. Srv. Stopy zaváté časem, c. d., s. 122-123; VÚA – VHA, f. SSSR – IV, k. 68; f. SSSR – V, inv. č. 759.

a organizoval nové jednotky 1. brigády její velitel gen. L. Svoboda, který několik tisíc nováčků nechal cvičit přímo v blízkosti fronty. Před nástupem volyňských Čechů měly československé vojenské jednotky v SSSR (k 1. únoru 1944) celkem 6 847 příslušníků, z toho jen 932 Čechy, zatímco koncem července 1944 to bylo již 16 tisíc lidí.²⁰

V 1. československém armádním sboru v SSSR se setkali Češi z českých zemí, Volyně a ostatních oblastí Sovětského svazu, Slováci, podkarpatští Rusíni a Židé. Národnostní složení sboru se ve srovnání s brigádou značně změnilo. Ukrajinská většina brigády, tvořená uprchlíky z Podkarpatské Rusi (k 8. dubnu 1943 bylo v brigádě z 2 665 mužů 1 678 Ukrajinců),²¹ byla díky přílivu volyňských Čechů nahrazena českou většinou. Zvýšil se rovněž počet Slováků, kteří představovali jednu pětinu sboru. Ukrajinci tvořili necelou čtvrtinu. Volyňští Češi byli upřímnými československými vlastenci, uznávali autoritu československé exilové vlády v Londýně a celého tamního státního zřízení v čele s prezidentem Dr. Edvardem Benešem. Jejich představy o životě v Československu však byly značně zidealizovány. Usilovali o re-emigraci do staré vlasti, aby se dostali z prostoru tak často zasahovaného válkou a vnitřními nacionálními konflikty.

Koncem července 1944 měl sbor již úplnou výzbroj a výstroj, a to ve velmi dobrém stavu. Výstroj byla z větší části československého typu vyrobená v Sovětském svazu. Koncem července 1944 byla 1. brigáda umístěna v prostoru Sňatyn ve Stanislavské (nyní Ivano-Frankivské) oblasti, 2. brigáda v Proskurově (nyní Chmelnyckyj) v Kamenecpodolské (nyní Chmelnycké) oblasti a 3. brigáda společně s velitelstvím a štábem sboru v Sadaguře (Sadhora), poblíž Černovic. Pro 3. brigádu nechal náčelník československé vojenské mise v SSSR, gen. Heliodor Píka, zhotovit prapor s heslem „Věrně s národem“, a to s ohledem na většinu volyňských Čechů v této jednotce. V pozdravném projevu londýnské československé vlády uváděl ministr národní obrany gen. Sergej Ingr, že synům českých rodin na Volyni je svěřován prapor, symbol naší státní myšlenky a státní svrchovanosti.²²

Skutečnost, že výcvik většinou probíhal na západní Ukrajině, vedla k touze volyňských vojáků navštívit své rodiny na Volyni a pomoci jim zvládnout zemědělské práce. Tyto snahy ovšem narážely na tvrdý vojenský režim a staly se předmětem kritiky osvětových pracovníků sboru. Polní zpravodaj 1. brigády Naše vojsko v SSSR otiskl úvahu volyňského Čecha, des. Vladimíra Knopa: „Jsme tři měsíce v armádě, někteří z nás po tu dobu doma nebyli, některým se to podařilo několikrát... Nejvíce křiku však nadělají ti, kteří vystavují na obdiv svůj dobrovolný vstup do armády. Ale víme dobře – šli do armády dobrovolně, když jim hrozilo, že by byli všeobecnou mobilizací stejně vyloveni z teplého místečka... takoví lidé si opět v novém vojenském prostředí začali hledat cestičky do ‚zátiší‘ a svým chováním třísnili čest našeho volyňského vojáka... Celek může proslavit úporný boj a neúnavná práce; pošpinit nás může zbabělost, ulejšťáctví, neukázněnost, dezerce nebo slabost jednotlivce.“²³ Stejnou tendenci sledoval i článek osvětového důstojníka sboru, por. Bedřicha Reicina, publikovaný v časopisu 3. brigády *Směr západ*.²⁴ Vlažný vztah k vojenské službě kritizoval tento časopis 29. června 1944 v dopisu, jehož autorem měl být nejmenovaný volyňský Čech: „Je to bohužel smutná pravda, že někteří z nás unikají z bojových jednotek, ve kterých by měli možnost vlastnoručně bít Němce. Místo toho, aby se snažili co nejlépe naučit se zacházet s puškou, kulometem nebo dělem, chodí stále jen s kyselým obličejem, nařikají, že nevědí, co je s jejich rodinami, zda jsou živý a zdraví. A přitom se snaží všelijakými způsoby dostat dovolenou, uvádějí nejrůznější důvody pravdivé i nepravdivé – zkrátka hanba se na to dívat.“²⁵

²⁰VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, k 8.

²¹Tamtéž, depeše MNO z 12. 8. 1944.

²²VÚA – VHA Praha, f. SSSR-V.

²³ŠNOBL, J.: Osudy volyňských Čechů. In: Lidová armáda, 16. 1966, č. 11, s. 64.

²⁴Směr západ, 23. 6. 1944.

²⁵Tamtéž, 28. 6. 1944.

Náčelník Československé vojenské mise v SSSR, gen. Heliodor Píka, sděloval do Londýna, že od března do července 1944 došlo u 2. brigády ke 103 případům opuštění jednotky, z nichž 13 vojáků se nevrátilo. Podle Píky to většinou byli volyňští Češi, kteří samovolně navštěvovali své rodiny, aby se po několika dnech opět vrátili. Československý polní prokurátor v SSSR požadoval po veliteli sboru, gen. Kratochvílovi, aby tyto případy byli souzeny s největší přísností, aby byl výstrahou pro Ukrajince, kteří „jistě projeví stejné sklony, jakmile vstoupíme na naši půdu“.²⁶ K jeho tvrzení, že volyňští Češi jsou jak vojáci méně kvalifikovaní, poznamenal gen. Kratochvíl, že jde o neodůvodněné tvrzení: „Prokurátor to není schopen posoudit, dělají velmi dobrý dojem.“

Důležitou roli ve snaze o sovětizaci 1. ČSAS sehrávala jeho osvětová služba zřízená podle vzoru Rudé armády. V osvětové službě působila řada členů KSČ, kteří po Mnichově odešli do SSSR. Komunisté v armádní osvětě nepůsobili jen v duchu státním, národním a vlasteneckém, ale také dle direktiv moskevského vedení KSČ. Jejich prosazování komunistických myšlenek ale naráželo u volyňských Čechů, na rozdíl od řady občanů předmnichovského Československa, na odpor. Volyňští Češi totiž poznali sovětskou realitu po připojení západní Ukrajiny k SSSR v roce 1939 na vlastní kůži. Byli bezprostředně postiženi vysídlováním tzv. kulaků a veřejně činných osob do Kazachstánu, zestátnováním průmyslových podniků a kolektivizací zemědělství. Ze strany osvětářů byli, jako střední rolníci, považováni za maloburžoazní živyl, který je ideově málo vyspělý. Jejich české vlastenectví bylo označováno za buržoazní nacionalismus. Jejich názory byly údajně ovlivněny prostředím „panského“ Polska, ve kterém Češi ze západní Volyně žili v meziválečném období.

Vojáci z Volyně byli kritizováni pro svůj údajně „nejasný“ poměr k SSSR, vůči němuž prý vedli „pomlouvačnou kampaň“, když hovořili o jeho hospodářské zaostalosti a o tom, že Rudá armáda zavede v ČSR komunistickou vládu a kolchozy.²⁷ Podle komunistických propagandistů prý mnozí volyňští Češi „chovali vůči komunistům a Sovětskému svazu tupou nenávisť typickou i pro měšťáka z předmnichovského Československa“ a „zaslepení sobectvím neviděli ve spojenectví s SSSR bezpečnost republiky, nýbrž nebezpečí pro svou kapsu“.²⁸ To činilo komunistům potíže v jejich politické práci. Kritický postoj volyňských Čechů k SSSR byl vysvětlován tím, že dlouhá léta žili v „ideologickém područí protisovětsky zaměřeného režimu velkopanského Polska“.²⁹ Do sboru prý přišli s buržoazně nacionalistickými předsudky a jejich údajné politické nevědomosti i neinformovanosti se snažily využít „buržoazní živly“.

Ze vzpomínek příslušníků osvětové služby sboru vyplývá, že úkol proniknout mezi volyňské Čechy s komunistickou ideologií byl velkým problémem. Jeden z nich, Rudolf Bejkovský, přiznal, že, pokud jde o volyňské Čechy, na základě různých povrchních, neúplných anebo dokonce zkreslených zpráv či dokumentů docházeli k nesprávným závěrům.³⁰ Některé krajany se ovšem komunistům podařilo přesvědčit o správnosti svých cílů, a ti pak, někdy z konjunkturálních důvodů, vstupovali do KSČ a pomáhali dále šířit komunistické ideje. Někteří volyňští Češi se stali důstojníky a poddůstojníky osvětové služby, kde ale působili především v národním duchu. Např. na oddělení osvěty 1. brigády působili někteří zkušební veřejní pracovníci z Volyně. Kniha *Kronika Českého Malína* přiblížila příslušníkům sboru tragédii této nacisty vypálené volyňské obce. Oddělení osvěty pořídilo

²⁶VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, kart. 2, depeše H. Píky MNO v Londýně ze 14. 7. 1944; dopis polního prokurátora veliteli sboru z 28. 5. 1944.

²⁷ŠNOBL, J.: Svědectví o velikém boji. Praha 1960, s. 160. Šnoblovo Svědectví o velikém boji označil volyňský Čech ing. V. Širc za snůšku nepravd a polopravd čerpaných od osvětářů.

²⁸MARKUS, K.: Čím přispěli komunisté k bojovým úspěchům 3. československé brigády v SSSR. In: Historie a vojenství, 1959, s. 527-528.

²⁹ČEJKA, E.: Vznik a bojová činnost československé letecké jednotky v SSSR (1939 – 1945). In: ČEJKA, E. – KLÍPA, B.: Za svobodu Československa, sv. 3. Praha 1960, s. 133.

³⁰Dukla večne živá, sv. 3. Svidník 1979, s. 12.

v dubnu 1944 zápis s přeživšími občany Českého Malína, který byl publikován pod titulem *Nezapomeneme, pomstíme*.³¹

K převýchově volyňských Čechů měl působit i armádní tisk. Informoval o tisících zavražděných Židů na Volyni, o výročí vypálení Českého Malína a jeho ohlasu ve světě, o diverzích ukrajinských nacionalistů i o přelíčení proti příslušníkovi sboru Josefu Svitákovi, který údajně přemlouval volyňské Čechy k odchodu z československé armády. Sviták prý přeběhl na území nepřítele a po osvobození Volyně byl dopaden a odsouzen k trestu smrti.³² Armádní tisk také vyzdvihoval statečnost jednotlivců i jednotek. Na jeho stránkách se objevila i jména mnoha volyňských Čechů. Ve zpravodajské službě frontových novin působili i mnozí volyňští krajané. Několik volyňských Čechů pracovalo v polní tiskárně sboru.³³

V polním zpravodaji 1. brigády *Naše vojsko v SSSR* psal volyňský Čech J. V. Rejzek: „Snažíme se... abychom se hrdě a přímo mohli postavit ke každému z československých vojáků od Sokolova, Kyjeva a Bílé Cerkve. Dokážeme, že je i v nás duch “božích bojovníků,... Chopme se proto zbraně, po které jsme dávno toužili a budme vždy mezi prvními proti německým otrokářům. ... Naše dobré dílo nám také přinese vděčnou odměnu: svobodnou, samostatnou Československou republiku.“³⁴ Jiný volyňský Čech – Josef Foitík – v básni *Pomstíme* vyjádřil myšlenku nenávisti vůči katanům Českého Malína na Volyni.³⁵

Deník *Naše vojsko v SSSR* reagoval na nálady těch volyňských Čechů, kteří se dožadovali dovolené na Volyň: „Ty máš tam vzadu na zahradě zakopané brambory, bojíš se, aby neshnily. Ale my všichni a ty s námi máš tam vpředu za horami, mnohem dražší poklad, než je několik pytlů brambor – svobodu celého národa.“³⁶ O několik dní později otiskla redakce *Našeho vojska* dopis volyňského Čecha Vladimíra Knopa, který již byl citován. Jiný volyňský Čech tamtéž reagoval na únikové tendence některých krajanů: „Je to bohužel smutná pravda, že někteří z nás unikají z bojových jednotek, ve kterých by měli možnost vlastnoručně bit Němce. Místo, aby se snažili co nejlépe naučit se zacházet s puškou, kulometem nebo dělem, chodí stále jen s kyselým obličejem, naříkají, že nevědí co je s jejich rodinami, zda jsou živы a zdravý. A přitom se snaží všelijakými způsoby dostat dovolenou, uvádějí nejrůznější důvody pravdivé i nepravdivé – zkrátka hanba se na to dívat.“ Volyňský Čech rotný Chudoba v *Našem vojsku v SSSR* psal: „Dobrým vojákem sotva bude ten, kdo je jen fyzicky připraven, ale ten, kdo ví zač bojuje, má pevnou vůli, tvrdou odhodlanost a je silného a nezlomného ducha.“³⁷

Na základě rozkazu náčelníka štábu sboru kpt. Bohumíra Lomského navštívil osvětový důstojník sboru důstojnické shromáždění 4. a 5. pěšího praporu 3. brigády a předložil veliteli rot otázku, týkající se morálního a bojového stavu mužstva, zejména volyňských nováčků. Podle osvětového důstojníka měli volyňští Češi obavy o bezpečnost svých rodin před útoky banderovců. Doporučoval občas vojáky informovat o situaci na Volyni, a to v uklidňujícím smyslu. Jednotně měly být zakázány dovolené a zesílena osvětová a mravní výchova. Někteří důstojníci si totiž stěžovali na nedostatek nadšení u volyňských vojáků a jejich časté žádosti o dovolenou. Jiní upozorňovali na poměrně vysoký věk mužstva a horší zdravotní klasifikaci mnoha vojáků (B a Bs): „Když jsem nedávno provedl kratší pokus, zůstala polovina roty po několika metrech pozadu, někteří zůstali stát. Starší vojáci si stěžují na opuchlé nohy, několik na zádachu. Delší pěší pochod nemohu provést, alespoň ne s kulomety, poněvadž při pochodu na cvičišť se řada vojáků dává vystřídat v nošení kulometu. Z řad Volyňských nemám dosud jediného velitele družstva. Volyňáci plní rozkazy

³¹ŠIRC, V.: Zvláštnosti osvětové práce mezi volyňskými Čechy v 1. čs. armádním sboru v SSSR. Rkp.

³²Naše vojsko v SSSR, 1944, č. 190, 15. 7. 1944.

³³ŠNOBL, ref 27, s. 224-229.

³⁴Naše vojsko v SSSR, 1944, č. 92, 5. 4. 1944.

³⁵Naše vojsko v SSSR, 1944, č. 198, 23. 7. 1944.

³⁶Naše vojsko v SSSR, 1944, č. 168, 23. 6. 1944.

³⁷Naše vojsko v SSSR, 1944, č. 234, 28. 8. 1944.

poslušně, někteří však jen tehdy, jsou-li rozkazy vydány velmi energickými poddůstojníky. Sami Volyňští jsou povahy neenergické, neiniciativní a měkké.“³⁸ Na rozdíl od velitele kulometné roty 5. pěšího praporu 3. brigády, velitel protitankové roty hodnotil volyňské Čechy jako převážně fyzicky zdatné, disciplinované a poslušné. Velitel roty automatčků je hodnotil jako inteligentní, ale podkarpatští Rusíni byli podle něj zdatnější. Za hlavního nepřítele prý nepovažovali Němce, ale banderovce. Svůj majetek prý chtěli převést do ČSR, resp. tam nabýt nový po Němcích.

Velitelé pozitivně hodnotili snahu volyňských vojáků, ale zároveň poukazovali na skutečnost, že mnozí z nich usilovali o přeřazení z polní roty do týlových služeb. Na to upozorňoval také armádní tisk a povšimli si jí i vojáci jiných národností ČSR, např. podkarpatští Rusíni, kteří již patřili ke zkušeným bojovníkům.³⁹ Souviselo to jak s věkem mnoha nováčků, tak s jejich dosavadním zaměstnáním, převážně v zemědělství, a tím, že řada z nich v meziválečném Polsku vůbec neabsolvovala základní vojenskou službu. Volyňští Češi nezískali vojenský výcvik ani za války v ilegální organizaci *Blaník*, která nepředstavovala bojové, ale pouze defenzivní seskupení. Stížnosti velitelů všech stupňů také směřovaly k častým žádostem volyňských vojáků o dovolenou a případům samovolného vzdání z místa bojového soustředění do jejich bydlišť.⁴⁰

Velitelé rot 3. brigády si stěžovali na věkové složení volyňských vojáků, kdy velké procento z nich bylo mezi 40. a 50. rokem. Mnoho z nich mělo také nižší zdravotní klasifikaci. Upozorňovali na jejich slabou fyzickou přípravu. Reicin ve své souhrnné zprávě tvrdil, že velitelé rot měli dojem, že se volyňští Češi bojí fronty. Krajany obvinil, že do sboru vstupovali ze zjištěných důvodů, aby po skončení války mohli přesídlit do ČSR a zde bezplatně získat zemědělský majetek. Při cenzuře pošty prý velitel kulometné roty zjistil, že vojáci píšou svým ženám, aby zasely a sklízely jen pro vlastní potřebu. Podle Reicina nebyla u volyňských Čechů vůbec rozvinuta nenávisť proti Němcům.⁴¹ B. Reicin vyhodnotil tyto mnohdy subjektivní názory velitelů a doporučoval informovat volyňské vojáky o situaci v jejich domovech, zesílit osvětovou a mravní výchovu a vysvětlovat hlavní cíle odboje.

Názory velitelů, např. z řad podkarpatských Rusínů, i když vycházely z reálné situace, mohly být ovšem ovlivněny určitými vzájemnými předsudky z minulosti. Volyňští Češi, jako vzdělanější a hospodářsky vyspělejší element Volyně, se v minulosti mnohdy dívali na Ukrajince přezíravě. Ke zlepšení vzájemných vztahů nepřispěla ani činnost ukrajinských nacionalistů na Volyni, zejména v letech 1941 – 1944. Na druhé straně podkarpatští Rusíni, kteří už získali značné bojové zkušenosti, kladli na české nováčky z Volyně nepřiměřené nároky. Ze vzpomínek pamětníků také vyplývá nepřátelský vztah B. Reicina, který stanoviska velitelů vyhodnocoval, vůči volyňským krajanům.

Z pověření hlavního velitele československé branné moci, gen. S. Ingra, požádal již počátkem dubna 1944 gen. Píka vrchní velení RA, aby 1. brigáda byla zařazena do sestavy armády operující směrem k československým hranicím.⁴² Z politických a morálních důvodů bylo žádoucí, aby se československá vojenská jednotka v SSSR nacházela v sestavě těch jednotek RA, které jako první vstoupí na území ČSR. Vzhledem k tomu, že vojska 1. ukrajinského frontu se koncem července 1944 zmocnila východní Haliče a postupovala rychle k československé hranici, rozhodl se velitel sboru gen. Kratochvíl, přestože nebylo ještě

³⁸VÚA-VHA, f. SSSR – IV, k. 58.

³⁹Tankista Vasil Jovbak ve své vzpomínkové knize uvádí, že „z celkového počtu volyňských Čechů jich nejvíce nastoupilo ke štábním, týlovým jednotkám a zejména k náhradním tělesům, kde jich bylo na tisíce, zejména mladistvých a starších osob“. JOVBAK, V.: Pravda o 1. čs. samostatné tankové brigádě v SSSR. 2. kniha – 1. díl. Kroměříž 2000, s. 146.

⁴⁰VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, k. 2, Píka Ingrovi 15. 7. 1944. Na údajná zběhnutí, zejména v době přesunu z Volyně, upozorňoval velitele sboru i československý polní prokurátor v SSSR, a to koncem května 1944.

⁴¹VÚA-VHA, f. SSSR – IV, k. 58, dopis Reicina Lomskému z 22. 6. 1944.

⁴²Tamtéž, telegram Píky Svobodovi z 3. 4. 1944; depeše Píky MNO z 4. 4. 1944.

zakončeno formování 3. brigády, 1. tankové brigády a spojovacího praporu, kterým chyběla větší část aut, hypomobilního transportu a tanků, požádat 27. července 1944 štáb 1. ukrajinského frontu, aby jednotky sboru byly zasazeny do boje o hranice Československa. Sbor byl soustředěn v novém prostoru ve Lvovské oblasti s velitelským stanovištěm velitele sboru v Samboru (Sambir).⁴³ Odtud měl postupovat buď na Moravskou Ostravu nebo ve směru Prešov – Košice. Pravděpodobnější byl postup ve směru Moravská Ostrava, poněvadž na Krakov byl veden hlavní nápor 1. ukrajinského frontu. Na základě informací z domova vypracoval gen. H. Píka návrh plánu na obsazení Slovenska sovětskou armádou. Ta, po dosažení linie Jaslo – Krosno, měla přesunout přes karpatské průsmyky v prostoru kontrolovaném východoslovenskými divizemi, které měly přejít na její stranu, motorizované jednotky s cílem dosáhnout Užhorod, Čop, Košice, Poprad, Kežmarok a Spišskou Novou Ves. Dokument odevzdal 10. srpna zástupcům RA.⁴⁴ Krátce nato – 29. srpna 1944 – vypuklo Slovenské národní povstání (SNP) a na žádost československých představitelů byla připravena Karpatsko-dukelská operace sovětské 38. armády, k níž byl převeden i 1. ČSAS v SSSR. Cílem operace bylo překročit Dukelským průsmykem Karpaty a poskytnout přímou pomoc povstalcům. Dne 4. září 1944 obdržel sbor úkol usilovným pochodem se přesunout do prostoru Brzozów východně Krosna. Jednotky sboru byly v bojové pohotovosti a bojeschopné, i když podle válečných tabulek nebyl sbor naplněn. Morální stav jednotek byl hodnocen jako velmi dobrý.⁴⁵

Pro 1. československý armádní sbor (ČSAS) byla Karpatsko-dukelská operace jeho prvním bojovým vystoupením. Když 1. brigáda dosáhla jižní části osady Machnówka a 3. brigáda jižního okraje Wrocanky, přepadli Němci ráno 9. září 1944 soustředěné československé jednotky prudkou minometnou palbou z okolních návrší, kterou byly zabity desítky a zraněny stovky příslušníků sboru. Proto bylo nezbytné odvést jednotky obou brigád mimo účinný dostřel nepřátelské palby, uspořádat jejich sestavy a teprve potom zahájit nový postup. Prostor Machnówki a Wrocanky byl pro většinu příslušníků sboru tvrdým bojovým křtem a zatěžkávací zkouškou bojové morálky. Rozvaha a velitelská rozhodnost se zde mísily s ukvapeností a částečně bezmocností vyplývající z neznalosti nepřátelské i vlastní situace.

V noci z 9. na 10. září byl velitel sboru gen. Kratochvíl na rozkaz velitele fronty maršála Koněva zbaven velení a velitelem byl určen dosavadní velitel 1. brigády gen. L. Svoboda. Také velitel 3. brigády pplk. K. Střelka byl zproštěn velení a brigádu převzal pplk. Fanta. Podle gen. Kratochvíla byl z velitelů brigád na svém místě jen L. Svoboda.⁴⁶

Ztráty 1. brigády činily jen prvního dne – 9. září 1944 – 422 muže, z toho 126 padlých. První dva dny nešťastných bojů podlomily bojový elán, s jakým příslušníci sboru nastupovali do bojů. Vojáci byli připraveni nést oběti za osvobození své vlasti, nechtěli však umírat zbytečně.⁴⁷ Největší ztráty zaznamenala pěchota a tankoví samopalníci.

Urputné boje probíhaly ve dnech 12. – 15. září 1944 o výšinu 534, která sedmkrát přešla z jedné rukou do druhé. Dne 20. září zahájil sbor úspěšný útok ve směru na Teodorówku. Dalšího dne se jednotky sboru zmocnily výšiny 576 a 551. Boje o horu Hirowa byly velmi rozhořčené a velkou pomoc zde poskytli českoslovenští tankisté. Do bojů byla již 10. září zasazena jako pěší jednotka také 2. paradesantní brigáda, a to až do 19. září. Poté byla shromážděna na letišti Krosno a připravena k odletu na pomoc SNP. Ztráty sboru činily k 22. září 117 důstojníků a 3 289 příslušníků mužstva.⁴⁸ Zvláště citelné byly ztráty pěchoty a velitelských

⁴³VÚA-VHA, f. ČSVM, k. 9. Kratochvíl MNO 9. 9. 1944.

⁴⁴JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 342-345; RICHTER, K. – BENČÍK, A.: Kdo byl gen. Píka. Brno 1997, s. 240.

⁴⁵VHA, f. ČSVM-SSSR, k. 9, dopis Kratochvíla MNO z 9. 9. 1944.

⁴⁶Tamtéž, k. 2, hlášení Kratochvíla Ingrovi z 22. 10. 1944.

⁴⁷ŠIRC, V.: Deníček psaný krví. In: Dukla večne živá. Svidník 1969, s. 25.

⁴⁸VÚA – VHA, f. ČSVM, k. 9, Svoboda MNO 23. 9. 1944.

kádrů. Sbor se potýkal zvláště s nedostatkem řidičů a dělostřelců. Lehce ranění byli proto nuceni se vracet do boje ke svým jednotkám.

V době od 23. září do 6. října 1944 vedl sbor v rámci sovětské 38. armády útočné boje o hranici ČSR. Dne 6. října jednotky sboru nenadálým útokem zničily nepřátelské jednotky bránící Dukelský průsmyk a překročily československou státní hranici. Boje sboru v těchto dnech byly velmi těžké a vyčerpávající. Sbor útočil ve směru hlavního náporu na nepřítele, mužstvo bylo neustále v útočných bojích. Celodenní deště a těžký neschůdný terén vyžadovaly maximální vypětí sil všech vojáků. Ztráty sboru od počátku operace (od 8. září) do 6. října činily již 176 důstojníků a 5 162 příslušníků mužstva. Z celkového počtu ztrát (5 338 osob) to byli 932 padlých, 3 826 raněných a 580 nezvěstných.⁴⁹ Boje na Dukle se staly nejtvrděší zkouškou morálních a bojových kvalit československých vojáků, včetně volyňských Čechů. Dříve, než mohli vstoupit na půdu vlasti, padly zde stovky hrdinů. Bojovali o každý metr půdy. Řady útočících vojáků řídily, ale nezmenšovalo se jejich odhodlání probojovat se na československé území.

Po boku mužů hrdinsky bojovaly i volyňské ženy. Nebyly jen pro ozdobu či reprezentaci. Plnily své vojenské povinnosti bez jakýchkoliv úlev, stejně jako muži. Plně nahradily muže v telefonních ústřednách, u radiostanic, ve vojenských nemocnicích a kancelářích. Uvolnily tím stovky mužů pro aktivní boj se zbraní v ruce.⁵⁰ Zvláště obdivuhodně se chovaly ženy u protiletadlového dělostřelectva, kde odrážely útoky nacistických letadel. Mnoho jich bylo těžce raněno. Mnohé z žen položily za svobodu vlasti i to nejcennější – vlastní životy, např. Libuše Mrázková, Anna Zichová a Růžena Jakubovská.

Významnou úlohu v průběhu bojů sehrával armádní tisk, který vyzdvihoval statečnost jednotlivců i jednotek. Na stránkách vojenských novin se objevila jména i mnoha volyňských Čechů. Deník sboru *Za svobodné Československo* a deníky brigád *Naše vojsko v SSSR*, *Plameň slobody* a *Směr západ* byly čteny nejen vojáky, ale jednotlivá čísla se dostávala i na Volyň.⁵¹

Zpravodajská služba frontových novin byla sice velmi jednoduchá, ale namáhavá. Redakce měla jen malé rádio a zachycené zprávy upravovala pro tisk. Českoslovenští radisté chytali Moskvu, Londýn, New York i Prahu. Byli mezi nimi i volyňští Češi J. Martinovský, L. Lizálková a M. Pánková, která jako první zachytila zprávu o vypuknutí povstání na Slovensku. Několik krajanů pracovalo v polní tiskárně sboru.⁵²

Volyňští Češi prodělali v průběhu karpatsko-dukelské operace těžký bojový křest. Generál Svoboda psal 10. října 1944 gen. Píkovi, že se osvědčili všude.⁵³ Když si probjovali cestu Dukelským průsmykem, vyšli z bojů zakalení, což se ukázalo v následujících bojích při osvobození republiky.

Na pomoc Slovenskému národnímu povstání (SNP) přiletělo celkem 1 739 příslušníků brigády, z toho bylo asi 240 volyňských Čechů. Ne všechny dopravní letouny však doletěly na místo svého určení – letiště Tri duby. Čtyři z nich s 52 muži na palubě ztroskotaly a v jejich troskách zahynulo i kolem 20 volyňských Čechů.⁵⁴ Příslušníci paradesantní brigády účinně zasáhli do bojů SNP. Zastavili postup nepřítele na Zvolen a zahnali jej za Hron. Úspěch však byl jen dočasný, mimo jiné vzhledem k nedostatku střeliva. Po pádu bansko-bystrického centra povstání 27. října 1944 přešla brigáda, kromě raněných, kteří byli odsunuti do SSSR, na partyzánský způsob boje, ve kterém pokračovala až do příchodu Rudé armády v únoru 1945. Životní podmínky v horách však byly krajně nepříznivé, desítky lidí proto zemřely vysílením

⁴⁹Tamtéž, Svoboda MNO 15. 10. 1944.

⁵⁰ŠIRC, V.: Spojení fungovalo. In: Dukla večně živá, sv. 5. Košice – Svidník 1983, s. 146.

⁵¹Týž: Zvláštnosti osvětové práce mezi volyňskými Čechy v 1. československém armádním sboru v SSSR. Rkp.

⁵²ŠNOBL, J.: Svědectví o velikém boji. Praha 1960, s. 224-229; PÁNKOVÁ, M.: Radostná zpráva. In: Dukla večně živá. Svidník 1969, s. 19-20.

⁵³VÚA-VHA, f. ČSVM-SSSR, k. 9, dopis L. Svobody H. Píkovi z 10. 10. 1944.

⁵⁴Dopis S. Bursy z Jihlavy z 9. 5. 1985; ŠIRC, V.: Nedoletěli, c. d.

a zmrznutím. Chyběly výstroj, zbraně i proviant. Avšak vojáci paradesantní brigády se v horách nejen bránili, ale také zasazovali nepříteli tvrdé odvetné údery. V nelítostném boji se mužům plně vyrovnaly i ženy, např. mladé volyňské Češky Ludmila Studničková a Vanda Biněvská, které v horách plnily funkce radistek, zdravotnic, průzkumnic i kuchařek. Situace volyňských příslušníků brigády byla o to obtížnější, že pro nedostatečnou znalost slovenštiny a místních poměrů se na rozdíl od slovenských vojáků nemohli případně začlenit do občanského života. Téměř všichni museli vytrvat v zasněžených horách o chladu a hladu až do příchodu sovětských nebo rumunských vojsk. Byl to právě volyňský Čech Tadeáš Kozlovský z Podhájců u Dubna, který jako lyžařský průzkumník navázal jako první spojení hlavních sil paradesantní brigády s postupující rumunskou armádou.

Po překonání Dukelského průsmyku se fronta na přelomu listopadu a prosince 1944 zastavila podél východoslovenské řeky Ondavy. Sbor dočasně přešel do obrany. V prosinci obdržel rozkaz přesunout veškeré dělostřelectvo do prostoru jihovýchodně od Jasla. V lednu 1945 se dělostřelecké pluky 1. československého armádního sboru začleněné do sestavy dělostřelecké skupiny 38. sovětské armády zúčastnily bojů u Jasla.

V lednu 1945 sovětské jednotky a československý sbor pokračovaly v pronásledování ustupujícího nepřítele na východním Slovensku. V krátkém čase osvobodily Bardejov, Prešov, Kežmarok a Poprad. Od 3. března 1945 se rozpoutaly boje o Liptovský Svätý Mikuláš. Po vleklých bojích byl 4. dubna osvobozen. Rovněž zde se vyznamenali volyňští příslušníci 1. československého armádního sboru. Baterie protiletadlových dělostřelců, většinou volyňských Čechů z Volkova a Mirohoště, která pomohla odrazit německý protiútok, byla sovětským velitelem divize navržena na vyznamenání.⁵⁵ V bojích o toto město utrpěl sbor po Dukle největší ztráty. Sami volyňští Češi charakterizovali boje u Liptovského Svatého Mikuláše jako „Duklu v malém“. V bojích o město bylo 2 478 příslušníků sboru raněno, 514 padlo a 632 se stali nezvěstnými.⁵⁶

Také v průběhu Ostravské operace se vyznamenali volyňští Češi – příslušníci 1. československé samostatné tankové brigády. Mladistvý elán volyňských tankistů a tankových samopalníků, kteří tvořili jádro tankových jednotek, vnesl do brigády vysokého bojového ducha. Svými činy udivovali českoslovenští tankisté v bojích o Jaslo, Velké Petrovice, Opavu, Velkou Polom a Moravskou Ostravu i sovětské odborníky. Tankisté čtyř podporučíka Emila Cilce úspěšně bojovali v Kravařích na Hlučínsku, kde po těžkých bojích překročili řeku Opavu.

V prvních květnových dnech roku 1945 se podílely jednotky 1. československého armádního sboru i 1. československé tankové brigády spolu s vojsky 4. ukrajinského frontu na osvobozování Moravy. Jedním z posledních bojových střetnutí, kterých se zúčastnili volyňští Češi, byly boje u Holešova. Cesta 1. ČSAS skončila 17. května 1945 v Praze, kde její příslušníci defilovali před prezidentem dr. E. Benešem a členy vlády.

Volyňští Češi bojovali na polsko-německé frontě v září 1939, jako letci ve Velké Británii, u Tobruku, Dunkerque, vítězné fanfáry na vrcholku italské hory Monte Cassino troubil po jejím dobytí polskými vojáky v roce 1944 volyňský Čech Václav Hrnčíř. Bojovali spolu se sovětskými partyzány, v Rudé armádě a v 1. ČSAS v SSSR. S muži bojovaly se zbraní v ruce i volyňské ženy.

V průběhu osvobozovacích bojů od 8. září 1944 do 15. května 1945 ztratil 1. ČSAS v SSSR 11 856 svých příslušníků, z toho bylo 2 267 padlých, 1 704 nezvěstných a 7 885 raněných.⁵⁷ U volyňských Čechů představují ztráty 691 padlých, 195 zemřelých na následky zranění či nemoci, 211 nezvěstných a tisíce raněných.⁵⁸ Další volyňští krajané padli v řadách Rudé

⁵⁵VS, 1, 1946, č. 3, s. 9.

⁵⁶VHA, f. SSSR – IV, k. 37.

⁵⁷Tamtéž.

⁵⁸HOFMAN, ŠIRC, VACULÍK, ref 15, s. 157-206.

armády, v polské armádě a v československých vojenských jednotkách ve Velké Británii. Stovky osob zahynuly jako oběti nacistické perzekuce, různých band a válečných operací. Jiní zemřeli na nucených pracích v Německu.

Na 180 volyňských Čechů získalo důstojnickou a 60 rotmistrovskou hodnost. Celkem 420 volyňských krajanů získalo Československý válečný kříž z roku 1939, přičemž 27 osob dva tyto válečné kříže, 4 osoby tři kříže, 2 osoby čtyři kříže, 58 Čechů z Volyně obdrželo československou medaili Za chrabrost před nepřitelem, 156 československou vojenskou medaili Za zásluhy a 90 sovětské řády a medaile.⁵⁹ Aktivní podíl volyňských Čechů na osvobození Československa naplnil i poslední cíl české ilegální organizace *Blaník*, totiž aby menšina měla čistý štít v dějinách našeho národa.⁶⁰

Na Volyni, kde po odchodu mužů do 1. československého armádního sboru zůstaly na hospodářstvích jen ženy, si po přechodu fronty udržela silné pozice přes velké ztráty v boji se sovětskými jednotkami, Ukrajinská povstalecká armáda, pro kterou toto území bylo vzhledem ke svému geografickému charakteru jednou z hlavních operačních základen. Od února do listopadu 1944 realizovala na Volyni více než 800 ozbrojených akcí, v dalším roce ještě více. V řadě okresů sovětská administrativa kontrolovala, stejně jako dříve nacisté, jen města, vojenské objekty a železnice. Někdy Poláci, zbaveni ochrany Armije Krajowej, vstupovali do tzv. istrebitelnych bataljonov (vyhlazovacích oddílů), které organizovala NKVD s cílem likvidovat ukrajinské nacionalistické hnutí. Pomoc orgánům NKVD museli – koňmi a povozy – poskytovat i volyňští Češi.

Nástup mužů do armády ukázal statečnost českých žen, které se musely ujmout vedení hospodářství bez koňských potahů a s prázdnými stodolami, zajistit jarní orbu, setí obilí, jeho sklizeň a výmlat, rovnání slámy do stohů, podzimní práce, mletí mouky, výrobu oleje a mýdla, které se nedaly koupit, chod domácnosti, péči o děti, povinné dodávky novým úřadům a čelit požadavkům UPA. Ženy musely vykonávat i ty nejtěžší práce, neboť chyběly pracovní síly, což vedlo k jejich nadměrnému fyzickému a psychickému vyčerpání. Do práce musely být zapojeny také děti.

* * *

Volyně po okupaci nacistickým Německem v létě 1941 se stala teritoriem vzájemných zápasů mezi okupačními vojsky (Němci, Maďaři) a partyzánskými jednotkami různé orientace (sovětské, ukrajinské, polské). Východiskem z konfliktních situací v tomto národnostně komplikovaném prostředí se pro volyňské Čechy stalo vytvoření organizace *Blaník*, která je sjednocovala a hovořila jejich jménem s ostatními. Volyňští Češi jasně zdůraznili, že jsou součástí českého národa, jehož reprezentantem je československá vláda v Londýně, a že jejich cílem je boj proti nacistickým okupantům v řadách československé armády. To dokázal také dobrovolný vstup tisíců volyňských Čechů do 1. československého armádního sboru v SSSR, stejně jako i boj dalších z nich v jiných československých a spojeneckých jednotkách. Stovky z nich za osvobození staré vlasti položily své životy.

⁵⁹ŠIRC, V.: Vojenský přínos volyňských Čechů pro osvobození Československa. Nestr. rkp.

⁶⁰REJZEK, J. V.: Nezradili, s. 88.

Vojenská história

J. VACULÍK: DIE WOLHYNISCHEN TSCHECHEN IM 1. TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEEKORPS IN DER SOWJETUNION

Das ukrainische Wolhynien, wo eine tschechische Minderheit von vierzigtausend Personen lebte, wurde nach der Okkupation durch das nazistische Deutschland im Jahr 1941 zum Gegenstand ständiger Machtkämpfe zwischen den Besatzungsarmeen (der deutschen und der ungarischen) und Partisaneneinheiten unterschiedlicher politischer Orientierung (sowjetische, ukrainische Nationalisten und polnische Patrioten). Zu einem Ausweg aus den Konfliktsituationen in dieser ethnisch komplizierten Umgebung wurde für die wolhynischen Tschechen die Schaffung der Organisation Blaník, die sie vereinigte und in ihrem Namen mit den anderen kommunizierte. Die wolhynischen Tschechen strichen deutlich heraus, daß sie Bestandteil des tschechischen Volkes sind, das von der tschechoslowakischen Regierung in London repräsentiert wird, und daß es ihr Ziel ist, in den Reihen einer tschechoslowakischen Armee gegen die nazistischen Okkupanten zu kämpfen. Dies zeigte auch der freiwillige Eintritt von etwa zehntausend wolhynischen Tschechen in das 1. tschechoslowakische Armeekorps in der Sowjetunion ebenso wie der Kampf weiterer von ihnen in anderen tschechoslowakischen und alliierten Einheiten. Hunderte von ihnen gaben für die Befreiung der Heimat ihrer Vorfahren ihr Leben.

Vor der Dukla-Operation in den Karpaten stellten die wolhynischen Tschechen mehr als die Hälfte der Mitglieder des 1. tschechoslowakischen Armeekorps in der Sowjetunion. Keine andere tschechische Minderheit im Ausland lieferte während des Zweiten Weltkriegs dem Widerstand vom Ausland her so viele Soldaten. Ganz gleich, ob sie bei der Infanterie, den Panzereinheiten, der Artillerie, der Luftwaffe, den Pionieren, den Fernmelde – oder Sanitätseinheiten dienten, überall zeichneten sie sich aus durch ihre Gründlichkeit, Besonnenheit, Tapferkeit und Liebe zum Vaterland.